

*Литвиненко О. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри теорії й методики**фізичного виховання та здоров'я людини**Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського*

Постановка проблеми. Серед великої кількості проблем, які сьогодні хвилюють українську інтелігенцію, значне місце належить питанням духовності як у філософсько-психологічному, інтелектуальному, культурологічному, педагогічному аспектах, так і в практичному.

Особливе місце проблема духовності посідає в педагогіці, адже в усі часи вона займалася питаннями, які прямо або опосередковано стосувалися духовності, складаючи в них різні смисли, залежно від історичної епохи, вимог суспільства, напрямів соціального розвитку тощо. Особливо це простежується в часи переходу суспільства від одних до інших координат життєдіяльності, коли відбуваються глобальні суспільно-культурні трансформації. Зараз ми також перебуваємо у процесі реалізації нових ідей з більш-менш чітким уявленням про минуле й майже невизначеним майбутнім [5].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема морального-етичного виховання дівчат і підготовка їх до ролі жінки, матері знайшла відображення у педагогічних концепціях П. Блонського, Г. Ващенко, В. Крупеніної, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького. Сучасні дослідники Ю. Азаров, І. Бех, М. Болдирев, Л. Нечепоренко визначають пріоритетність педагогічних умов, що позитивно впливають на міжособистісне спілкування підлітків. Виховання підростаючого покоління, як відомо, здійснюється не тільки у процесі шкільного навчання, а в ширшому соціальному середовищі.

Доведено, що відсутність інформаційних, методичних, наукових засад для організації просвітньої діяльності, для визначення особливостей статевого розвитку, специфіки стосунків підлітків, зорієнтованих на усвідомлення й засвоєння загальнолюдських цінностей, а звідси - й стилю життя, характеру поведінки, моральних імперативів, окреслює коло питань, що потребують свого вирішення у практиці взаємодії школи та позашкільних культурно-освітніх закладів [4].

Метою даної статті є розгляд феномену духовності як якості особистості та як частини чи навіть сутності виховного процесу в сьогоdnішньому проблемному полі педагогічної науки та освітньо-виховних реалій.

Виклад основного матеріалу. Звернення держави і системи освіти до ідеї духовно-етичного виховання як основної умови відродження сучасного українського суспільства і людини пояснюється тим, що етична деградація, прагматизм, втрата сенсу життя, підліткова наркоманія і алкоголізм стали характеристиками стану сучасного суспільства і людини, а це свідчить про духовну кризу суспільства і втрату духовного здоров'я особистості. Сучасне розшарування суспільства сприяє появі таких категорій жінок, що не володіють психолого-педагогічними основами виховання і початкового навчання дітей в сім'ї. Проблеми, що виникають у сучасному житті, у вихованні підростаючого покоління вимагають вдосконалення жіночої освіти і виховання, аналізу їх теоретичних основ.

Духовність, на наш погляд, – якісна характеристика свідомості й самосвідомості особистості, що відображає цілісність і гармонію її внутрішнього світу, здатність гармонізувати свої відносини з навколишнім світом. Вона припускає постійне і безперервне осмислення світу і себе в ньому, прагнення до самовдосконалення, перетворення простору власного внутрішнього світу, розширення своєї свідомості. Моральність розглядається як індивідуальна форма існування моралі суспільства, як внутрішній закон людини, що спонукає її співвідносити свої дії і вчинки з суспільними нормами. На жаль, традиційна система виховання сучасних дівчат (зокрема етична освіта) орієнтована на повідомлення етичних знань, певної системи норм і принципів, а не на розвиток духовно-етичної свідомості і самосвідомості її особистості. У сучасних умовах, коли відбувається втрата суспільством норм, що існували раніше, і принципів моралі, а нові ще не вироблені, особливо актуальним стає формування в учениць здатності до етичного вибору, що базується на високому рівні їх духовного розвитку особистості дівчини [2, с. 131].

На думку Т. Петракової “духовно-етичне виховання є процес організованої, цілеспрямованої як зовнішньої, так і внутрішньої (емоційно-сердечної) дії педагога на духовно-етичну сферу особистості, що є системоутворенням її внутрішнього світу” [3].

Ми б скоректували це визначення таким чином: духовно-етичне виховання – це цілеспрямоване створення педагогічних умов для становлення духовно-етичної сфери особистості. Вирішення завдань духовно-етичного виховання сучасною системою освіти пов'язане з вирішенням проблем, серед яких найбільш важливими, на наш погляд, є наступні [2, с. 131].

Перша проблема пов'язана з підготовкою вчителя, здатного стати духовним наставником особистості дівчини. Існує філософський принцип: подібне створюється подібним – моральність вихованця формується моральністю вихователя, духовність – духовністю. Педагог повинен усвідомлено прагнути до власного духовного зростання й надавати допомогу своїм вихованкам в духовному дорослішанні; – глибше зрозуміти себе, своє призначення – у сім'ї, у професії, для Вітчизни; знайти шлях до свого справжнього “я”; жити, слідуєчи своїй природі; внутрішньо залучитися до національної духовної традиції – релігії, фольклору, архітектури, мистецтва, літератури, філософії; знаходити реальну радість буття.

В усі часи особистість вихователя, його особистий приклад для вихованців мали першочергове значення у виховному процесі. Особливо цінним у педагогічному досвіді вчителів жіночих навчальних закладів було те, що декларовані вихователями моральні принципи підтверджувались дотриманням ними моральних норм у повсякденному житті. У моральному вихованні педагоги спиралісь на гуманістичні ідеї, які закладались завдяки релігійності освіти. Зміст морального виховання дівчаток був зумовлений вимогами суспільства, яке ставило завдання перед педагогами жіночих середніх шкіл формувати національну свідомість й самосвідомість учениць, прагнення жити в гармонії з природою, свідому дисципліну, почуття обов'язку та відповідальності, поваги до старших.

Друга проблема стосується змісту духовно-етичного виховання, який традиційно розглядається як система цінностей, привласнення яких забезпечує духовно-етичне становлення учениці. На наш погляд, духовно-етичного виховання учениці є той духовний і етичний досвід, який отримується і плекається педагогом у процесі педагогічної взаємодії: досвід переживання високих духовних станів; досвід усвідомлення своєї внутрішньої духовної реальності і розуміння самоцінності духовного світу іншої людини; досвід визначення вихованцем актуальних для нього життєвих і етичних проблем; досвід вирішення етичних проблем; досвід змістовного, духовного спілкування; досвід визначення і реалізації своїх ціннісних пріоритетів у мистецтві, у духовно-практичній діяльності (творчість, спілкування, допомога людям, соціальне служіння, доброчинність, волонтерство тощо).

Безумовно, набуття даного досвіду неможливе без освоєння і співвідношення його з духовним досвідом людини і людства, втіленого в зраках – етичних і духовних цінностях, у нормах і традиціях, у біографіях їх носіїв.

Третя проблема пов'язана зі способами, методами і формами духовно-етичного виховання, оскільки цінності людини – це те, що найважче піддається простій трансляції, передачі від їх носіїв-вихователів вихованцям. Педагог не може нав'язувати свої цінності вихованцям, але в змозі створити те емоційно-інтелектуальне поле, у якому відбувається усвідомлення ними буття, суті культури, отримання духовно-етичних сенсів і цінностей. Лише в такому спілкуванні, де один перед іншим розкриває свої цінності – сповідається, а той відповідає своєю сповіддю; “у цій зустрічі двох душ народжуються духовно-ціннісна, світоглядна єдність, спільність віри, надії і любові, життєвих установок і поведінкових устремлень, ідеалів і неприйняття” [1, с. 294].

Все це припускає використання в педагогічному процесі методів, що апелюють не лише до мислення, але й до емоційного світу людини, що створюють проблемні ситуації ціннісного вибору, діалогу і дискусії, які забезпечують духовно-етичне сприйняття явищ життя і культури, актуалізують емоційну пам'ять і повторне відчуття, розвивають здатність до співпереживання, створюють умови для рефлексії своїх внутрішніх станів. Від ступеня готовності педагогів до впровадження таких методів і форм спілкування багато в чому залежить успішність вирішення завдань духовно-етичного виховання сучасного молодого покоління.

Пошук виходу суспільної свідомості з кризової ситуації ознаменувався поверненням до колишніх систем цінностей, спочатку – до гуманістичної, “загальнолюдської”, а потім до традиційної – християнської, православної. В основі обох систем лежать Божественні заповіді, проте між ними є істотні відмінності.

Гуманізація виховання і освіти, на думку учених-педагогів, виступає етично-психологічною основою протікання педагогічного процесу та направлена на розвиток особистості як активного суб'єкта творчої навчальної діяльності, пізнання і спілкування. За своїми цілями гуманізація виступає умовою гармонійного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, реалізації творчих можливостей і прагнень особистості, встановлення гармонійної взаємодії зі світом: природою, суспільством і іншими людьми. Гуманізація виступає ключовим елементом нового педагогічного мислення, у якому і педагоги, і вихованці виступають як суб'єкти розвитку творчої індивідуальності. Одним із найважливіших проявів і свідчень гуманності є стосунки між людьми. До основних понять, які здатні розкрити зміст стосунків з іншими людьми відносяться:

- турбота і взаєморозуміння, тобто емоційна чуйність, співчуття;
- взаємоповага, тобто здатність приймати людину такою, якою вона є, визнавати її право мати власні переконання і розвиватися власним шляхом;
- взаємодія, тобто здатність до співпраці, взаємодопомога.

Принципи гуманістичної педагогіки застосовуються сучасними педагогами в навчально-виховному процесі, а саме: створення емоційно стимулюючого шкільного середовища; обов'язкове заохочення ініціативи учениць у навчально-виховному процесі; встановлення конструктивних між особистих стосунків у колективі вихованців; розробка таких освітніх програм, які максимально розвивають потенціал і творчі здібності учнів; спільне обговорення вчителем і учнями проблем пізнавального процесу і способів його оцінки.

Глибокі зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, безпосередньо торкнулися й освіти, яка переживає сьогодні, за оцінкою вчених і вчителів, державних і суспільних діячів, глибоку кризу, що виражається не стільки в матеріально-фінансовому зuboжінні, що вже поставило її на грань фізичного виживання, скільки в невизначеності цілей і змісту самої освіти.

Серед основних причин, що різко актуалізують проблему гуманістичного виховання дівчат у нинішньому українському суспільстві, [товаристві] слід виділити:

- виникнення в Україні нової і небезпечно деструктивної для особистості дівчини катастрофічної соціально-педагогічної ситуації;
- руйнування системи традиційних цінностей і традиційного механізму соціалізації жінок;
- переоцінку ролі освіти і недооцінку ролі виховання в становленні особистості дівчини;
- виникнення феномена бездуховності жіночої особистості та нової системи вимог суспільства, породжених новими соціальними реаліями.

Навіть у катастрофічній ситуації наше суспільство не повинне втрачати людську особистість, а, навпаки, у процесі відомої гуманізації всіх основ життя – особливо у сфері освіти, духовного і етичного виховання. Необхідна зміна виховної парадигми, суть якої полягає у висуненні на перший план гуманістичних ідей і орієнтирів замість тоталітарних установок.

Гуманізація виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі припускає створення педагогічних умов, серед яких перш за все відзначимо такі:

- а) визнання самоцінності особистості молодої людини;
- б) створення суспільством умов для розвитку особистості вихованців як суб'єкта культури і власної життєтворчості – самовизначення, самоствердження, самореалізації;
- в) надання допомоги учням в розвитку їх схильностей і здібностей;
- г) соціальний захист, захист гідності і прав учнів, охорона здоров'я;
- д) залучення суб'єктів виховного процесу до цінностей загальнолюдської і національної культури, створення в суспільстві атмосфери духовності;
- е) гуманізація міжособистих стосунків вихователів і вихованців, батьків і дітей, учителів і учнів на принципах поваги, співчуття, терпимості, милосердя, уваги і доброти.

Гуманізація навчально-виховного процесу вимагає здійснення варіативного виховання молоді, враховуючи інтереси й особливості різних соціальних верств населення. Враховуючи умови перехідного періоду нашого суспільства, метою жіночого виховання можна визначити формування життєздатної, гуманістично орієнтованої індивідуальності по відношенню до суспільства і до самої себе.

Гуманістично-орієнтована індивідуальність дівчини загальноосвітньої школи повинна володіти такими особистими і громадянськими якостями:

- швидко пристосовуватися до умов життя, уміти орієнтуватися в економічній, соціально-політичній обстановці, зберігаючи свою світоглядну позицію, гуманістичні ідеали і цінності;
- володіти високою соціальною активністю, цілеспрямованістю і заповзятливістю, прагненням до пошуку нового і здатністю знаходити оптимальні рішення життєвих проблем у нестандартних ситуаціях;
- мати потребу в життєвих досягненнях і успіху, здатність до самостійного прийняття рішень, постійного саморозвитку свого інтелекту і професійних якостей;
- бути законопослушною, соціально відповідальною, володіти розвиненим почуттям внутрішньої свободи і

власної гідності, здатністю до об'єктивної самооцінки і конкуренції з іншими;

- мати в розумній мірі індивідуалістичні установки, орієнтацію на себе, свої інтереси і потреби, володіти раціональним, альтернативним мисленням і прагматичним відношенням до життя;

- виховувати потреби в здоровому способі життя, прагнення до створення сім'ї, продовження роду, матеріального забезпечення і виховання нового покоління в душі гуманізму і демократії.

Серед основних принципів жіночого виховання можна виділити:

- принцип гуманізму, що припускає до особистості дівчини як до самоцінності];
- принцип духовності, що проявляється у формуванні в дівчини духовних орієнтацій, потреб до освоєння і виробництва цінностей культури, дотримання загальнолюдських норм гуманістичної моралі, інтелігентності;

- принцип толерантності (терпимості) виховання молоді в умовах плюралізму думок, підходів, різних ідей для вирішення одних і тих же проблем; терпимість до думок інших людей, врахування їх інтересів;

- принцип індивідуалізації, що полягає в тому, що особистість дівчини в умовах демократичних реформ отримує свободу прояву своїх індивідуальних особливостей повною мірою, орієнтацію на власні інтереси і потреби і за рахунок цього формування здатності не тільки вижити, але й проявити творчу активність;

- принцип варіативності, що включає різні типи виховних установ, а також різні варіанти технології і змісту жіночого виховання, націленості системи виховання не тільки на відтворення особистістю минулого досвіду попередніх поколінь, їх ідеалів і цінностей, а й на розвиток власних поглядів, підходів, цінностей, прийняття альтернативних рішень, їх готовності до діяльності в непередбаченій ситуації.

Слід зазначити, що проблема самовиховання і саморозвитку особистості дівчини виступає однією з ключових проблем гуманізації виховання.

Висновки. Загальноосвітня школа виступала та виступає одним з основних інститутів, що здійснює процес виховання майбутньої жінки в повному його об'ємі протягом всього періоду навчання і серед всіх вікових груп школярів. Сучасну ситуацію в школі можна визначити як ситуацію перехідного періоду, оскільки старі методи і форми вже не дають очікуваних результатів, а нові форми виховних впливів ще не розроблені достатньою мірою, а також не підготовлені вчителі, здатні здійснювати педагогіку співпраці з дівчатами-підлітками.

Суспільні перетворення, що здійснюються в даний час, супроводжуються народженням кардинально нового типу соціокультурного спадку, створенням нового над копіюванням старого. Тим часом, мова повинна йти не про революційну ломку, але про прогнозування майбутнього на основі аналізу подій і явищ минулого.

Резюме. У сучасних умовах, коли відбувається втрата суспільством норм, принципів моралі, особливо актуальним стає формування в учениць здатності до етичного вибору, що базується на високому рівні їх духовного розвитку. Пошук виходу суспільної свідомості з кризової ситуації ознаменувався поверненням до колишніх систем цінностей, спочатку – до гуманістичної, “загальнолюдської”, а потім до традиційної – християнської, православної.

Духовно-етичне виховання – це цілеспрямоване створення педагогічних умов для становлення духовно-етичної сфери особистості. Проблеми духовно-етичного виховання пов'язані з підготовкою вчителя; змістом духовно-етичного виховання; способами, методами і формами духовно-етичного виховання. Основними принципами жіночого виховання є: принцип гуманізму, принцип духовності, принцип толерантності (терпимості), принцип індивідуалізації, принцип варіативності. **Ключові слова:** духовно-етичне виховання, морально-ціннісні орієнтації, принцип гуманізму, принцип духовності, принцип толерантності (терпимості), принцип індивідуалізації, принцип варіативності.

Резюме. В современных условиях, когда происходит потеря обществом норм, принципов морали, особенно актуальным становится формирование у учениц способности к этическому выбору, который базируется на высоком уровне их духовного развития. Поиск выхода общественного сознания из кризисной ситуации ознаменовался возвращением к бывшим системам ценностей, сначала – к гуманистическим, “общечеловеческим”, а теперь и к традиционным – христианским, православным. Духовно-этическое воспитание – это целенаправленное создание педагогических условий для становления духовно-этической сферы личности. Проблемы духовно-этического воспитания связаны с подготовкой учителя; содержанием духовно-этического воспитания; способами, методами и формами духовно-этического воспитания. Основными принципами женского воспитания есть: принцип гуманизма, принцип духовности, принцип толерантности (терпимости), принцип индивидуализации, принцип вариативности. **Ключевые слова:** духовно-этическое воспитание, морально-ценностные ориентации, принцип гуманизма, принцип духовности, принцип толерантности (терпимости), принцип индивидуализации, принцип вариативности.

Summary. In the modern world, when the deprivation of social norms and morality is happening, formation of female pupils' capacity for moral choice based on the high level of spiritual development becomes especially urgent. Searching the way out of the crisis of social consciousness is marked by the return to the old system of values, at first to humanistic, "universal", and then to the traditional – Christian, Orthodox. Spiritual and moral education is the purposeful creating of studying environment for the spiritual and moral formation of a personality. The issues of spiritual and moral education are related to teacher training; the content of spiritual and moral education; means, methods and forms of spiritual and moral education. The basic principles of women's education are: the principle of humanism, the principle of spirituality, the principle of tolerance, the principle of individualization, the principle of variability. **Keywords:** spiritual and moral education, moral values, principles of humanism, the principle of spirituality, the principle of tolerance, the principle of individualization, the principle of variability.

Література

1. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб.: ТОО ТК “Петрополис”, 1996. – 416 с.
2. Литвиненко, О. М. Жіноча середня освіта в Херсонській губернії (кінець XIX – на початок XX століття) / О. М. Литвиненко. — К.: Видавничий Дім “Слово”, 2011. — 208 с.
3. Петракова Т. И. Ценностный потенциал базового образования в духовно-нравственном воспитании учащихся: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.nrvstvennost.info/library/news_detail.php?ID=2053
4. Сінкевич Н.К. Формування морально-ціннісних орієнтацій у дівчат-підлітків в умовах взаємодії школи та позашкільних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец: 13.00.06 / Наталія Костянтинівна Сінкевич. — К., 2000.
5. Сухомлинська О. В. Генеза духовності в контексті виховання / Ольга Василівна Сухомлинська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/upbring/329/?list=1>.